

Kırım Tatar Türkçesinde Eski Türkçe ile Ortaklaşan Hayvan Adları Üzerine

On Mutual Animal Names Between Crimean Tatar Turkish and Old Turkic

Selin BAYRAK¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Selin Bayrak (Öğr. Gör.),
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkçe
Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi,
Eskişehir, Türkiye
E-posta: selinsenaysoy@gmail.com,
sebayrak@ogu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8747-4695

Başvuru/Submitted: 26.08.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
20.09.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
01.10.2020

Kabul/Accepted: 02.10.2020

Online Yayın/Published Online: 30.11.2020

Atıf/Citation: Bayrak, Selin. "Kırım Tatar Türkçesinde Eski Türkçe ile Ortaklaşan Hayvan Adları Üzerine." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 30, 2 (2020): 395-409.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.786021>

ÖZ

Dillerin temel söz varlıklarını; organ adları, akrabalık adları gibi söz grupları oluştururken, bitki adları, hayvan adları gibi söz grupları da toplumların kültürlerini gözler önüne seren söz gruplarındandır. Özellikle yıllarca konar göçer yaşamış bir millet olan Türklerde hayvan adları geniş bir yer tutmaktadır. Türkler hayatları boyunca hayvanlarla iç içe yaşamış; onların etinden, sütünden beslenme ihtiyacını gidermiş, onları ulaşım ihtiyaçlarını gidermede kullanmış, gerektiği zaman derilerinden de faydalanarak hayatlarında vazgeçilmez bir hale getirmiştir.

Çalışmada Kırım Tatar Türkçesindeki hayvan adları üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirmenin etimolojik kısmı Clauson'un "An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish" adlı sözlüğünden hareketle yapılmıştır. Bu doğrultuda Kırım Tatar Türkçesinde yer alan hayvan adlarının bir kısmı –ses değişimleri olsa da-, Eski Türkçeden günümüze intikal etmiştir. Eski Türkçeden günümüze aktarılan bu hayvan adlarının varlığı, Kırım Tatar Türkçesinin ne denli eskicil özellikler barındırdığını göstermekle birlikte kelime hazinesi hakkında da fikir vermektedir.

Anahtar kelimeler: Kırım Tatar Türkçesi, Eski Türkçe, Hayvan Adları

ABSTRACT

Basic vocabularies consist of some word groups like organ names, and relative names in any language. Word groups like plant names and animal names reflect cultures of societies. Animal names have a wide coverage especially for Turkic people who lived a nomadic life for centuries. Animals were so essential that Turkic people lived with animals throughout their lives, fed on the milk and meat of animals, met their transportation needs, and benefitted from animals' leather. In this paper, animal names of Crimean Tatar Turkish were analysed. The etymological section of the work was written using "An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish" published by Clauson in 1972. In spite of sound changes, some part of the animal names in Crimean Tatar Turkish are still being used since the Old Turkic period. Animal words, which showed up in the Old Turkic period and are used today, show us how Crimean Tatar words have old characteristics. It also gives an idea about Crimean Tatar vocabulary.

Keywords: Crimean Tatar Turkish, Old Turkic, animal names

EXTENDED ABSTRACT

Since the beginning of the humanity, people have needed to understand their environment and started to give names to objects. During the process of giving names to objects, societies have reflected from the viewpoint of the objects, actions and life they have created in their own cultures. So, there are some word groups that help us to identify cultures. One of these word groups is animal names. Analysing animal names gives us an opportunity to understand how certain societies have a viewpoint about animals.

Animal names are essential in the language of Turkic people who have lived nomadic lives for centuries. Turkic people have taken advantage of animals from various aspects in order to meet their needs. Animal names were often given place in Crimean Tatar texts. In Crimean Tatar Turkish, animal names were derived in various ways: borrowings from neighbouring languages and modern dialects, originally derived animal names, and borrowings from Old Turkic.

In this paper, Crimean Tatar animal names that are borrowed from Old Turkic were identified using "An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish" published by Clauson. Although some sound changes have occurred, some part of the animal names are still being used since the Old Turkic period. The situation shows us how Crimean Tatar Turkish has old characteristics. In addition to this, animal names vary depending on gender and age and some animals have a couple of names in Crimean Tatar Turkish. These variations are an indication of a rich vocabulary.

1. Giriş

İnsanlar var olduğu andan beri çevresini tanıma ve tanıtmaya ihtiyacı hissetmiştir. Bu doğrultuda nesnelere çeşitli yollarla adlandırarak onları diğerlerinden ayırmıştır. Bu adlandırmalar da toplumların söz varlıklarında kendilerine yer bulmuştur. Toplumların söz varlıkları onların dünyaya bakış açısını gösterir. Bir toplumun söz varlığına bakarak o toplumun kültürü, siyasi ve sosyal hayatı, yaşayışı, dünyayı algılayışı gibi unsurlar hakkında tahminlerde bulunabilmektedir.

Söz varlıkları içerisinde yer alan “hayvanlar” toplumların yaşayışlarında yer edinerek, birçok yönden insanın yardımcısı, tamamlayıcısı olmuştur. Her toplumda kendine yer bulan hayvanlar, göçebe yaşamın da etkisiyle Türk toplumunda oldukça büyük bir önem taşır. Türkler hayvanların etinden sütünden beslenme ihtiyacını gidermiş, ulaşımında hayvanlardan yararlanmış, giyim-kuşamda hayvanların derilerini kullanmış, kutsal gördükleri hayvanları inanç dünyalarına taşımış, zaman kavramını belirlemede hayvan adlarından yararlanmıştı. Bunlara ilave olarak kültür hayatlarında da hayvan adlarına yer vermiş; sanatlarında, edebiyatlarında, destanlarında, şarkılarında, türkülerinde, şiirlerinde, atasözlerinde, deyimlerinde hayvan adlarını sıkça kullanmıştır.

Kırım Tatar Türkçesiyle oluşturulan sözlükler, edebi metinler, masallar, atasözleri ve deyimlerde de hayvan adları sık sık kullanılmıştır. Hayvan adlarının söz varlığı içerisinde bu denli yoğun kullanılmış olması, Kırım Tatar Türkçesinin kelime hazinesinin zenginliğini ortaya koymaktadır. Her toplumun söz varlığında bir arada yaşadığı veya komşu olduğu kültürlerden alınan sözcükler bulunmaktadır. Bu, her dil ve kültür için olağan bir durumdur. Kırım Tatar Türkçesinde de bir arada yaşadığı, komşu olduğu kültürlerin söz varlıklarından aldığı hayvan adları olduğu gibi, modern Türk lehçeleriyle ortaklaşan ya da kendi lehçesinin imkanlarıyla türettiği hayvan adları da bulunmaktadır. Bunlara ilave olarak Kırım Tatar Türkçesi söz varlığında Eski Türkçe dediğimiz dönemi kapsayan Köktürk, Uygur ve Karahanlı dönemlerinden günümüze intikal eden hayvan adları da vardır.

Söz konusu çalışmada Kırım Tatar Türkçesinde yer alan hayvan adları¹, Eski Türkçeyle karşılaştırılarak, hayvan adları üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirmede öncelikli hayvan adının Kırım Tatar Türkçesindeki biçimi, Türkiye Türkçesindeki karşılığı verilmiş; ardından kelimenin Eski Türkçenin hangi döneminde, hangi eserinde tanıklandığı belirtilmiş; son olarak Clauson (1972)'ün sözlüğündeki açıklamalarla değerlendirme sonlandırılmıştır. Buna göre Kırım Tatar Türkçesinde yer alan hayvan adları fonolojik değişim durumuna göre iki alt başlıkta incelenmiştir:

1 Kırım Tatar Türkçesindeki hayvan adları Muzafarov (2018)'ün *Kırım Tatar Türkçesi- Türkiye Türkçesi- Rusça Sözlük*'ünden yola çıkılarak belirlenmiştir.

2. Eski Türkçeden Kırım Tatar Türkçesine Hiçbir Değişmenin Olmadığı Hayvan Adları²

Eski Türkçeden Kırım Tatar Türkçesine hayvan adları üzerine yapılan bu çalışmada yer alan hayvan adlarının bir kısmında herhangi bir fonolojik değişim bulunmadan Kırım Tatar Türkçesi tarafından günümüze kadar getirilmiştir:

- **arslan** “aslan” < *arslan* (Uygur (AY, 325/20) ; Karahanlı “*arslan*” (KB, 164)).

Clauson, “-lan” ile sonlanan “aslan” kelimesinin erken dönemlerde Moğolcadan ödünçlendiğini belirterek; tüm modern dillerde bazen üç heceli “arışlan” şeklinde de görülebildiğini söylemiştir. (Clauson 1972: 238b).

- **at** “at” < *at* (Runik (BK. K11); Uygur “*at*” (AY. 385-3); Karahanlı “*at*” (DLT I / 53-10)).

Clauson, “at” kelimesinin neredeyse her zaman “binek at” anlamlarında kullanıldığını, birkaç modern dilde aygır kelimesinin karşısında kullanıldığından bahseder. (Clauson 1972: 33a).

- **baqa** “kurbağa” < *baqa/bağa* (Uygur (BT I-B 71); Karahanlı “*baka/baqa*” (DLT III, 226-10)).

Clauson “baka” kelimesinin bazen “kurbağa”, bazen de “kaplumbağa” anlamına geldiğinden bahseder; bununla beraber küçük fonetik değişikliklerle her iki anlamda da tüm modern lehçelerde kullanılmaktadır (Clauson 1972: 311b).

- **balıq** “balık” < *balık/balaq/balığ* (Uygur (AY, 314/10) ; Karahanlı “*balık/balıq*” (KB, 5366)).

Clauson, “balık” kelimesi için herhangi bir etimolojik açıklamada bulunmamış; Çuvaş Türkçesinde kelimenin “pula/polă” şeklinde olduğunu söyleyerek maddeyi tamamlamıştır (Clauson 1972: 335b).

- **bit** “bit” < *bit* (Karahanlı (DLT I, 320-4)).

Clauson “bit” kelimesinin hem “bit” için hem de diğer parazitler için kullanıldığını söylemektedir (Clauson 1972: 296b).

- **borsuq** “porsuk” < *borsmuk, borsuk* (Karahanlı (DLT 625/521)).

Clauson, “borsmuk” kelimesini madde başı yaparak, kelime anlamını “porsuk” olarak belirlemiştir. Üç sessiz harfin arka arkaya geldiğini söylemiş ve bunu “misvocalized” olarak adlandırmıştır. Bu formun Türkçede görülmediğini söyledikten sonra kelimenin Toharcadan gelmiş olabileceğini belirtmiştir. Modern lehçelerde kelimenin alışılmadık bir şekilde söz başında p-’li örneklerini de vermiştir: Hakas Türkçesinde “porsıx”; kuzeybatı dillerinden Karakalpak Türkçesinde “porsık”, Kumuk Türkçesinde “porsuk”; güneybatı dillerinden Azerbaycan Türkçesinde “porsuğ”; Osmanlı Türkçesinde “porsuk” şekillerinde görülmektedir. Türkmen Türkçesinde görülen “torsık” biçimi anormaldir. Sözbaşında p- olması, “pis kok-” anlamında kullanılan “borsı-/porsı-” fiillerinin bulunması “borsmuk” kelimesinin Farsça veya diğer dillerden ödünçleme olabileceğini düşündürür (Clauson 1972: 369a).

2 Çalışmada, Eski Türkçedeki hayvan adlarının belirlenmesinde Can, Feray (2015), “VIII- XIII. Yüzyıllar Arası Türkçe Eserlerde Hayvan Adları”, (danışman: Doç. Dr. Abdullah Kök), Yüksek Lisans Tezinden istifade edilmiştir.

- **çibin** “sinek” < *çibin* (Uygur (A.Y. 34/g3); Karahanlı “*çibun/çipun*” (KB 3399)).

Clauson, ilk kez Kutadgu Bilig’de görüldüğünü söylediği “çibun” kelimesini “sinek” maddesinin altında dile getirmiş, aynı anlama geldiklerini belirtmiştir (Clauson 1972: 397b).

- **deve** “deve” < *tebe* (Uygur (IB. 46); Karahanlı “*deve*” (DLT II, 195-25)).

Clauson “tevey” kelimesinin orijinal formu hakkında şüphelerin olduğundan bahseder ve kaydedilen en eski formun “teve:” olduğunu belirtmiştir. Ancak kelimenin Moğolcada “temeyen/ teme’n” şekillerinden gelmiş olabileceğini de söylemektedir. Ayrıca Oğuzlar kelimesinin “deve:” şeklini kullanmaktadır (Clauson 1972: 447b).

- **ingen** “dişi deve” < *işen* (Uygur (IB. 5); Karahanlı “*ingan/inşen/ingän*” (DLT I/120-17)).

Clauson “inşen” kelimesinin dişi deve anlamına geldiğini söylemektedir. Clauson’a göre “inşen” kelimesi “inşek” kelimesi gibi “*in” isim kökünden gelmektedir (Clauson 1972: 184a).

- **it** “it, köpek” < *ut* (Runik (BK G10); Uygur “*ut/it*” (BT III-270); Karahanlı “*ut/it*” (KB. 2047)).

Clauson, “it” kelimesinin köpek anlamının yanı sıra gözdeki arpacık “it dirseği” gibi farklı anlamlarda da kullanıldığını söylemektedir (Clauson 1972: 34a).

- **keklik** “keklik” < *keklik/käkälik* (Uygur (ETG.); Karahanlı “*keklik*” (KB. 76)).

Clauson, kelimenin keklik kuşunun çıkardığı “*kek” sesinin yansımasından türediğini düşünmektedir. Ayrıca Türkçenin orta dönemlerinde “keklik” için not edilmemiş “çi:l” şekli olduğunu da belirtmektedir. Osmanlı Türkçesinde “keklik” kelimesi özellikle “keklik” ve “kırmızı-kımalı keklik” için kullanılırken; “çi:l” kelimesi “gri renkli keklik” için kullanılmaktadır (Clauson 1972: 710b).

- **kirpi** “kirpi” < *kirpi* (Uygur (AY. 299/6); Karahanlı “*kirpi*” (DLT I/415-19)).

Clauson, bazı dillerde “oklu kirpi” için de sadece “kirpi” kelimesinin kullanıldığından bahsetmiş; kelime hakkında herhangi bir etimolojik açıklama yapmamıştır (Clauson 1972: 737b).

- **köpek** “köpek” < *köpek* (Karahanlı (KB. 6601)).

- **kaplan** “kaplan” < *kaplan* (Uygur (ETŞ 274/7)).

Clauson, “büyük bir kedi” anlamında kullanılan “kapla:n” kelimesinin, muhtemelen kaplandan ziyade leopar için kullanıldığını düşünmektedir. Kelime –la:n eki ile sonlanan hayvan isimlerinden biridir (Clauson 1972: 584b).

- **qaraquş** “karakuş” < *qara kuş* (Uygur (EUTSöz); (Karahanlı “*karakuş*” (DLT I, 331-25)).

Clauson, sözlüğünde “karakuş” adında bir madde başına yer vermezken; kelime “kuş” kelimesinin içinde bir kuş çeşidi (kara: kuş “*kartal*”) olarak yer almaktadır (Clauson 1972: 670b).

- **qarğa** “karga” < *qarğa* (Uygur (EUTSöz); (Karahanlı “*karga*” (DLT I, 254-20)).

Clauson “qarğa:” kelimesinin Farsçadan alındığını; -ga ekiyle sonlanan hayvan isimlerinden biri olduğunu; ekin kargası ve kuzgun gibi büyük siyah kuşlar için kullanıldığını belirtir (Clauson 1972: 653a).

- **qatır** “katır” < *katır* (Uygur (AY. 300/1) “*kagatur*” (OKD 31/3); Karahanlı “*katır, qatır*” (KB. 5370)).

Clauson “katır” kelimesinin Moğolca “kaçır” sözcüğünden geçtiğini söylemektedir. Kelime Azerbaycan ve Türkmen Türkçesinde “ğatır”; Osmanlı Türkçesinde “katır” biçimlerinde yaşamaktadır. Fakat -kuzeydoğu dilleri hariç- diğer dil gruplarında Moğolcadan yeniden ödünçlenen “kaçır/kaşır” formları bilinmemektedir. Clauson ayrıca “kat-” fiilinden yola çıkarak “katır” kelimesinin karışık atalarından kaynaklanan bir kelime olabileceği düşüncesinin etimoloji açısından bir hayal olduğunu söylemektedir (Clauson 1972: 604a).

- **qaz** “kaz” < *kaz* (Uygur (EUTSöz); (Karahanlı “*kaz*” (DLT I, 104-1)).

Clauson “ka:z” kelimesinin anlamını vermiş ve herhangi bir etimolojik açıklamada bulunmamıştır (Clauson 1972: 679a).

- **qısqaç** “kerevit, tatlısu istakozu” < *kısqaç/kıskaç* (Uygur (EUTSöz); (Karahanlı “*kısqaç*” (DLT I, 455-12)).

Clauson “kısğa:ç” kelimesinin kökünü “kıs-“ olarak belirlemiş, “cımbız, maşa, kerpeten” gibi nesnelere metaforlaşarak hayvan adı oluşturduğunu dile getirmiştir (Clauson 1972: 667a).

- **qoçqar** “koç, koçkar” < *koç/koçkar/koçunğar* (Uygur (EUTSöz); Karahanlı “*koç/koçngar/koç*” (DLT I/321-11)).

Clauson “koçqar” kelimesinin Moğolca “kuça” kelimesinden geldiğini belirtir. Kelime bir iki kuzeydoğu dilinde “kuça”; Azerbaycan ve Türkmen Türkçesinde “ğoç”; Osmanlı Türkçesinde “koç” ve başka yerlerde “koçkar” şekillerinde kullanılmaktadır (Clauson 1972: 592a).

- **qoñuz** “böcek” < *koñuz* (Runik (Toy. 29); Uygur “*konguz/koñuz/kuñuz/konkuz*” (AY. 332/4); Karahanlı “*koñuz/ konğuz*” (KB. 6559)).

Clauson “koñu:z” kelimesinin böcekler için kullanılan genel bir terim olduğundan bahsetmiştir. Kelime güneybatı dil grupları hariç, kuzeydoğu dillerinde fonetik değişimler yaşamıştır: Hakas Türkçesi “xo:s”. İfade sadece Çuvaş Türkçesinde “xurt xāmār” yani “kurt koñuz” şeklindedir (Clauson 1972: 641a).

- **qoy** “koyun” < *koon/ kony* (Runik (KT. D12); Uygur “*koyn/koyun/koç/hoyn/ koyun/ kon/koyn*” (AY. 4/11); Karahanlı “*kon/koy/koç*” (KB. 449)).

Clauson “ko:ñ” sözcüğünün erken dönemde Moğolcadaki “koni(n)” sözcüğünden geliştiğini söylemektedir. Kelime, Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde “ğoyun”; Osmanlı Türkçesinde “koyun” başka yerlerde normal olarak “koy” şeklindedir. (Clauson 1972: 631a).

- **qulun** “kulun, altı aydan küçük at yavrusu” < *qulun* (Uygur (IB. 24) “*kulan*” (OKD); Karahanlı “*kulun*” (DLT I/215-9)).

Clauson “kulun” kelimesinin bir yaşından daha küçük taylar için kullanıldığını söylemiştir ve kelimenin Farsçadan alınmış olabileceğini düşünmektedir (Clauson 1972: 622b).

“kulun” kelimesi Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı’nda “*kulan*” şeklinde geçmekte ve “yabani at” anlamına gelmektedir; Kutadgu Bilig’de ise kelime “yaban eşeği” anlamlarındadır.

- **qunduz** “kunduz” < *qunduz/kuntuz* (Uygur (EUTSöz); Karahanlı “*kunduz*” (DLT I/458-8)).

Clauson “kunduz” kelimesinin anlamını ve modern dillerden Çuvaş Türkçesindeki “xäntäär” kullanımını vermiş, herhangi bir etimolojik açıklamada bulunmamıştır (Clauson 1972: 635b).

- **qurt** “kurt, solucan” < *qurt* (Runik “kurt, solucan” anlamlarında (Toy. 29); Uygur “*kurt*” sadece “kurt” anlamında (AY. 332/4); Karahanlı “*kurt*” “kurt, solucan” anlamlarında (KB. 4196)).

Clauson “kurt” sözcüğünün hem “solucan” hem de “kurt” anlamlarında olduğunu ve sözcüğün “kurt” anlamındaki kullanımının tamamen Oğuz dillerinde bulunduğunu söylemektedir: Azerbaycan Türkçesi “ğurt”; Osmanlı Türkçesinde “kurt”; Türkmen Türkçesinde “ğurt” (Clauson 1972: 648a).

- **quş** “kuş” < *kuş/ħuş* (Uygur (AY. 365/5); Karahanlı “*kuş/ħuş*” (KB.75)).

Clauson “kuş” kelimesinin yaygın olarak tüm Türk dillerinde kullanıldığını söylemektedir (Clauson 1972: 670b).

- **quzğun** “kuzgun” < *quzğun/kuşğun* (Uygur (AY. 365/5); Karahanlı “*quzğun/kuşğun*” (KB. 365)).

Clauson, “kuzğun” kelimesinin “kuzgun” anlamının yanında büyük siyah kuşlar için de kullanıldığını söylemektedir (Clauson 1972: 682b).

- **lâçın** “doğan” < *laçın/laçın* (Uygur (AY 627/8); Karahanlı “*laçın*” (KB. 2381)).

Clauson “la:çın” kelimesinin muhtemelen Toharcadan dilimize geçtiğini söylemektedir. Neredeyse tüm modern Türk dillerinde söz başı “l-” ile hiçbir değişim olmadan kullanılmaktadır; “laçın/laşın” şekillerinde görülmektedir (Clauson 1972: 763b).

- **ördek** “ördek” < *ödirek/ördäk* (Uygur (AY. 4/12); Karahanlı “*ördek*” (KB. 72)).

Clauson “ördek” kelimesinin “ö:r-“ kökünden türediğini düşünmektedir. “ördek” kelimesi, kuzeydoğu dil gruplarında görülen “ödörek” kelimesinin metatez şekli olmalıdır (Clauson 1972: 205b).

- **sıgın** “geyik” < *sıgın* (Runik (BK. B5); Uygur “*sıgın/sıgın/suğun/sıgın*” (BT III-94); Karahanlı “*sıgın/ sıgın*” (KB. 79)).

Clauson “sıgın” kelimesinin erkek geyik anlamına geldiğini ifade etmektedir. Modern dillerde kelimenin ilk hecesinde alışılmadık bir form görülmektedir: kuzeydoğu dillerinden Altay, Lebed ve Teleüt Türkçelerinde “sıgın”; Hakas Türkçesi, Tuva Türkçesi ve kuzeydoğu lehçeleri olan Koibal ve Sagay’da “sı:n” kelimesi “dişi geyik” anlamlarında kullanılmaktadır. Güneybatı dillerinde kelimenin “dişi geyik” anlamı yoktur: Azerbaycan Türkçesi, Osmanlı Türkçesinde “sıgın”; Türkmen Türkçesinde “su:ğun” kelimesi “erkek geyik” anlamındadır (Clauson 1972: 811b).

“sıgın” kelimesi Berline Turfan Texte III’te “geyik, erkek geyik” anlamlarında kullanılırken; Kutadgu Bilig’te “yaban sığırı, dağ keçisi” anlamlarında kullanılmıştır.

- **sığır** “inek, sığır” < *sığır/sığır* (Karahanlı (DLT II/79-21)).

Clauson “sığır” kelimesinin büyük sığır anlamına geldiğini, ancak anlamının tartışmalı olduğunu söylemektedir. Kelime güneydoğu dillerinde “sığır/siyir” “inek”; Kırgız Türkçesi

ve Kazak Türkçesinde “sıyır” *“inek”*; Özbek Türkçesinde “sigir” *“inek”*; Karakalpak, Nogay, Kumuk Türkçelerinde “sıyır” *“inek”*; Kazan Tatar Türkçesinde “sıyer” *“inek”*; Azerbaycan Türkçesinde “sığır” *“sığır”*, Türkmen Türkçesinde “sığır” *“inek”* ve Osmanlı Türkçelerinde “sığır” *“inek, boğa, öküz, bufalo”* şekillerinde kullanılmaktadır (Clauson 1972: 814b).

- **tay** “tay” < *tay* (Runik (K.C. a2 (III,79)); Karahanlı “*tay*” (KB. 5803)).

Clauson’a göre “tay” kelimesi bir ya da iki yaşındaki bir yavru için kullanılır; daha küçük yavrular için “kulun” kelimesi tercih edilmektedir (Clauson 1972: 566b).

- **tazı** “tazı” < *tazı* (Karahanlı (KB. 5369)).

Kelime Kutadgu Bilig’te “tazı, Arap atı” anlamlarında kullanılmıştır.

- **tilki** “tilki” < *tilkü* (Uygar (AY. 610/15); Karahanlı “*tilki/tilkü*” (KB. 2312)).

Clauson’a göre “tilkü” kelimesi genellikle iki yuvarlak ünlülü şekliyle “tülkü” kullanılır: Azerbaycan Türkçesi “tülkü”; Osmanlı ve Türkmen Türkçelerinde “tilki” (Clauson 1972: 498b).

- **turna** “turna” < *turuñaya/turnya/turya* (Uygar (IB. 61); Karahanlı “*turna*” (KB. 74)).

Clauson “turna” kelimesi için bir kuş türü olduğunu ve nadiren “turna/torna” şekillerinin kullanıldığını söylemiştir. Kelime Tuva Türkçesinde “durya”; Azerbaycan ve Türkmen Türkçesinde “durna”; Osmanlı Türkçesinde “turna” şekillerinde görülmektedir (Clauson 1972: 551b).

- **yengeç** “yengeç” < (Karahanlı “*yengeç*” (DLT III, 384-3)).

Clauson “yengeç (?lengeç)” kelimesinin ödünçleme olabileceğini düşünmektedir ve Fransızca “lagouste” “*ıstakoz, kerevit*” ile “yengeç” kelimesinin alternatif formu olan “lengeç” arasındaki ilişkiye şüpheyile bakmaktadır (Clauson 1972: 950a).

3. Eski Türkçeden Kırım Tatar Türkçesine Fonolojik Değişimle Ulaşmış Hayvan Adları

Eski Türkçeden Kırım Tatar Türkçesine hayvan adları üzerine yapılan bu çalışmada yer alan hayvan adlarının bir kısmı, birtakım fonolojik değişimlere uğrayarak Kırım Tatar Türkçesi tarafından günümüze kadar getirilmiştir:

- **aygır** “aygır” < *adğır* (Runik (KT, D36); Uygar “*adğır/adğar/adğır*” (IB 56); Karahanlı “*adğır/adhgır/aygır*” (KB, 4064)).

Clauson, “aygır” kelimesinin erken dönemlerde Moğolcadan ödünçlendiğini belirterek; kelimeyi Eski Türkçeden tanıklarıyla açıklamış bu açıklamaların dışında herhangi bir etimolojik açıklamada bulunmamıştır (Clauson 1972: 47b).

- **ayuv** “ayı” < *adig* (Uygar (IB 6); Karahanlı “*ayığ*” (DLT I, 84-13)).

Clauson, “adığ” kelimesinin “ayı/ayu” formlarının tüm modern dillerde görüldüğünü söylemektedir (Clauson 1972: 45b).

- **balıçıl** “balıkçıl” < *balıçın* (Karahanlı (DLT I / 512-23)).

Clauson, “balık” kelimesinden türeyen “balıçın” kelimesinin anlamını “balık yiyen kuş” olarak vermiştir. Kelime güneybatı lehçelerinden Osmanlı Türkçesinde “balıçın”, güneydoğu lehçelerinde ise “balıkçıl” şeklindedir (Clauson 1972: 337b).

- **biy** “örümcek” < *bi* (Karahanlı (DLT III, 206-24), “*bi.*, *bög*, *böy*” (DLT III, 141-7)).
- **biye** “kısırak” < *bi* (Uygur (IB 5); Karahanlı “*bi*” (DLT III, 88-20)).

Clauson, “kısırak” anlamına gelen “bé” sözcüğünün Oğuz grubu dışındaki diğer dil gruplarında Kuzeydoğu dil gruplarından Altay, Lebed ve Teleüt dillerinde “pe”; Kazak ve Tuva dillerinde “be”; kuzey merkezi dil grubu olan Kazak ve birkaç kuzeybatı dilinde “biye” şekillerinde kullanıldığını söylemektedir (Clauson 1972: 291b).

- **bora** “buğra” < *buğra* (Uygur (IB 20); Karahanlı “*boğra/buğra/boğrağu*” (KB, 2312)).

Clauson “buğra:” kelimesinin Moğolcadaki “bu’ura/buğura” şekillerinden geçtiğini söylemekte ve kelimeyi “camel stallion” olarak adlandırmaktadır. Ayrıca Karahanlı hanedanlığında kişi adı olarak da kullanılmıştır. Kelime güneydoğu dil gruplarında “buğra/boğra/ buğur” şekillerinde; kuzey merkezi dil gruplarından biri olan Kırgız Türkçesinde “bu:ra” ve yakın zamana kadar Osmanlı Türkçesinde “buğur” şekillerinde görülmektedir. (Clauson 1972: 317b).

- **bota** “deve yavrusu” < *botu* (Karahanlı (DLT I, 120-19)).

Clauson, sözlüğünde “bota” kelimesi yer almazken; bu kelimenin fiil hali olan ve “deve/day sahibi ol-” anlamlarında kullanılan “botula:-” kelimesi bulunmaktadır. Clauson bu kelimenin hapax olduğunu söylemektedir (Clauson 1972: 305b).

“botu” kelimesi Dîvânu Lugâti’t-Türk’te “deve yavrusu” anlamında kullanılmaktayken Kutadgu Bilig’de metaforlaşarak “çocuk, yavru bebek” anlamlarında kullanılmıştır.

- **buğa** “boğa” < “*buka/ bu:ka:*” (Runik (T1, B5); Uygur “*boğa/ buka*” (BT IX-12,3); Karahanlı “*boğa/buka*” (KB, 1310)).

Clauson “buka” kelimesinin modern lehçelerde fonetik değişimler (b/p; k/ğ) yaşadığını söylemektedir. Bazı kuzeybatı dillerinde, Tatar Türkçesinin diyalektlerinde ve güneybatı dillerinden sadece Osmanlı Türkçesinde “-u-” yerine “-o-” sesi tercih edilmektedir. Söz konusu kelime Çince- Uygurca Sözlük’ten alınan Moğolcadaki erkek geyik anlamına gelen “buğu” kelimesi ile karıştırılmamalıdır. (Clauson 1972: 312a).

- **buzav** “buzağı” < *buzagu* (Uygur (IB. 41); Karahanlı “*buzagu/buzagu*” (DLT I/ 59-18)).

Clauson “buza:ğu:” kelimesinin –gu eki ile biten, Moğolcadan “bura’u” şekliyle alınan, çok eski bir kelime olduğunu söylemektedir. Ayrıca modern lehçelerde kelime çeşitli şekillerle karşımıza çıkmaktadır: Hakas Türkçesinde “pızo”; Tuva Türkçesinde “bıza”; güneydoğu Türk dillerinde “mozay” (Clauson 1972: 391a).

- **bürçe** “pire” < *bürge* (Karahanlı (DLT I /427/22)).

Clauson “bürge” kelimesinin –ge eki ile sonlanan, 14. yy.’da Moğolcadan alınan çok eski bir kelime olduğunu söylemektedir. Kelime, güneydoğu Türk dillerinde benzer bir şekilde “bürge” şeklinde; Kazak, Kırgız, Özbek, Karakalpak ve Osmanlı Türkçelerinde “pire; Türkmen Türkçesinde “büre” şekillerinde görülmektedir. Kelimenin düzensiz formları da bulunmaktadır: Kazan Tatar Türkçesinde “borça”; Kırım ve Kumuk Türkçelerinde “bürçe”; Nogay Türkçesinde “bürşe” (Clauson 1972: 362b).

- **cılan** “yılan” < *yılan* (Runik (Ta. D5); Uygur “*yılan/ylam*” (A.Y. 299/15); Karahanlı “*yılan*” (KB 1297)).

Clauson “yıla:n” kelimesi için, genellikle Eski Bulgarcada görülen “dilom” kelimesinden geldiğinin kabul edildiğini ve modern lehçelerde çeşitli fonetik değişimlerle kullanıldığını söylemektedir (Clauson 1972: 930a).

- **çegertki** “çekirge” < *çekürge/çäkürgä/çäkürtgä* (Karahanlı (DLT I/490-4)).

Clauson, “çekürge” kelimesinin –ge ile biten, böcekler ve çekirge için kullanılan eski bir hayvan ismi olduğunu söyler; modern lehçelerde yaygın fonetik değişim “-k/-ğ/-w-” şeklindedir. Özellikle Osmanlı Türkçesinde “-rg-” yerine “-rtk-” kullanılır. Kelimenin orijinal formu bilinmesede “çekürge/ çekürtke” şekilleri bulunmaktadır (Clauson 1972: 416b).

- **deve quşu** “deve kuşu” < (Karahanlı “*tévi kuş*” (DLT I, 331-25)).

Bu kelime Clauson sözlüğünde madde başı olarak yer almazken; “kuş” maddesinin altında “tevey kuş” şeklinde geçmektedir (Clauson 1972: 670b).

- **eçki** “keçi” < *äçkü* (Uygur (ETG.); Karahanlı “*eçkü/äçkü*” (DLT I/93-15)).

Clauson “keçi” kelimesi için genellikle “eçki” kelimesinin kullanıldığını ancak bazı dillerde “koçnar” kelimesinin kullanıldığını söylemiştir. Ayrıca kelimenin eski formlarının telaffuzunda “keçi/eçki” gibi değişiklikler yaşanmıştır (Clauson 1972: 24b).

- **eşek** “eşek” < *eşgek/äşgäk/äşkäk/äsgäk* (Uygur (A.Y. 300/1); Karahanlı “*eşek/eşgek/eşyek/ äşäk/äşgäk*” (DLT II/ 246-9)).

Clauson, “eşgek” kelimesinin “eş-” eylem kökünden geldiğini belirtir. Genellikle “eşek/ eşek” şekillerinde kullanılan kelime, kuzeydoğu dillerinde “eşteğ” şeklindedir (Clauson 1972: 260a).

- **göğercin** “güvercin” < *kögürçgen* (Uygur (AY. 620/20); (Karahanlı “*kökürçkün*” (DLT III, 419-11)).

Clauson “kögürçgü:n” kelimesinin, gri bir kuş türü olan “kö:k” kelimesiyle ilişkili olduğunu ancak kökünün belirsiz olduğunu, muhtemel bir “*gö-“ kökünden gelebileceğini düşünmektedir. Kelime, Azerbaycan Türkçesinde “köyerçin”; Osmanlı Türkçesinde “güvercin”; Türkmen Türkçesinde “gö: gerçin” şekillerindedir (Clauson 1972: 713b).

- **köbelek** “kelebek” < *kebeli/ käläbäk* (Karahanlı (TİEM73 447r/7=101/004)).

Clauson sözlüğünde madde başı “kebe:li” şeklinde geçen “kelebek” anlamına gelen sözcük, Moğolcadan dilimize geçmiştir. Kelime kuzeydoğu dillerinden Altay, Lebed ve Teleüt Türkçelerinde “köbölök”; güneydoğu Türkçesinde “këpilek”; Kırgız Türkçesinde “köpölök”; Kazak Türkçesinde “köbelek”; Özbek Türkçesinde “kapalak”; Karakalpak Türkçesinde “gübelek”; Kazan Tatar Türkçesinde “kübelek”; Kumuk Türkçesinde “gümelek/ göbelek”; Nogay Türkçesinde “küpelek”; Azerbaycan Türkçesinde “kepenek”; Osmanlı Türkçesinde “kelebek”; Türkmen Türkçesinde “kelebek” şeklindedir (Clauson 1972: 689b).

- **qarılgaç** “kırlangıç” < *qarlıgaç* (Uygur (EUTSöz); Karahanlı “*kargılaç/karlıgaç*” (DLT I / 526-6)).

Clauson “karğıla:c” kelimesinin, erken dönem kuş isimlerinde görülen “-laç” ekiyle

sonlandığını söylemektedir. Kelime metatez sonucu “karlığa:ç” şekline dönüşmüştür çünkü Türkçede –ğa:ç eki sık kullanılan bir ektir. Sıklıkla fonetik değişimlere uğramıştır: Özbek Türkçesinde “kaldırğoç”; Azerbaycan Türkçesinde “ğaranğuş”; Osmanlı Türkçesinde “kırangıç”; Türkmen Türkçesinde “ğarla:va:ç” şekillerinde kullanılmaktadır (Clauson 1972: 657a).

- **qarınca** “karınca” < *karınça/karınçak/ğarınçka* (Karahanlı (DLT I/501-25)).

Clauson “karınçğa” kelimesinin “–ğa” ile sonlanan eski bir kelime olduğunu söylemektedir. Sadece(?) Azerbaycan Türkçesi “ğarışğa”; Osmanlı Türkçesi “karınca” ve Türkmen Türkçesinde “ğarınca” şekillerinde yaşamaktadır (Clauson 1972: 662a).

- **qılquyruq** “saka meke” < *kıl kudhruk* (Karahanlı (DLT I/ 337-7)).

Clauson “kıl kuyruk” kelimesini madde başı olarak vermemiş; “kıl” maddesi altında değerlendirmiştir (Clauson 1972: 614b).

- **qımırşqa** “karınca” < *qumursğa* (Uygur (IB. 37)).

Clauson “karınca” kelimesinin madde başında, kelimenin “kımırşka” şeklini de vermiştir (Clauson 1972: 662a).

- **qırğıy** “atmaca” < *karguy/karkuy/kırguy/kırkuy* (Karahanlı (DLT II/95-8)).

Clauson “kırku:y” kelimesinin anlamını “serçe-şahin” olarak belirlemiştir. Genellikle kuzeydoğu dil grupları hariç kelimenin “kırğuy” şekli kullanılmaktadır; fakat güneydoğu grubu alternatif olarak “kurğuy” şeklini; Azerbaycan ve Türkmen Türkçeleri de “ğırğı” şeklini kullanmaktadır. Ayrıca Clauson kelimenin kuzeydoğu ve bazı dil gruplarında görülen “karçığay” şeklinin Moğolcadan ödünçleme olduğunu söylemektedir (Clauson 1972: 654b).

- **qozu** “kuzu” < *kuzı/kozi* (Uygur (BT V-217/3); Karahanlı “kuzı/kozi” (KB. 66)).

Clauson “kuzı:” kelimesinin çok eski dönemlerde Moğolcadan alındığından bahsetmektedir. Kelime güneydoğu, kuzey merkezi ve kuzeybatı dil gruplarında “kozi” şeklindedir; bazı kuzeydoğu dilleri ise kelimeyi Moğolcadan yeniden ödünçleyerek kullanmaktadır (Clauson 681a).

- **leylek** “leylek” < *leklek* (Uygur (SadDharm 99)).
- **mışıq** “kedi” < *muş* (Karahanlı (DLT I, 438-14)).
- **ögüz** “öküz” < *öküz* (Uygur (IB. 25); Karahanlı “öküz” (KB. 5372)).

Clauson “öküz” kelimesinin bu hayvan ismini karşılayan kelimelerden (u:d, sığır) biri olduğunu söylemektedir. Kelime erken dönemde Moğolca *hüker* kelimesinden alınmıştır. Ancak kelimenin şimdiki anlamı “hadım edilmiş boğa”dır; bu neredeyse kesinlikle Toharcadan alındığını göstermektedir. Clauson bu bilginin kendisine Prof. Dr. Werner Winter tarafından söylendiğini belirtmektedir (Clauson 1972: 120a).

- **örümcek** “örümcek” < *örümçik* (Uygur (Hsüan VIII / 391-395); Karahanlı “örümçek/örümçük” (DLT I/152-19)).

Clauson “örümcek” kelimesinin “örüm” kelimesinden geldiğini düşünmektedir. Kelime bu formuyla az ya da çok kuzeydoğu, güneydoğu ve güneybatı dillerinde görülmektedir. Türkçenin orta dönemlerinde bu kelimeye alternatif olarak “örmekçi” kelimesi kullanılmaktadır;

bu kelimeye kuzey merkezi ve kuzeybatı dillerinde az ya da çok tesadüf edilmektedir. Bu kelime ilk dönem Çağatay metinlerinde görülen “örgemçi” kelimesinin metatez hali olarak düşünülebilmektedir (Clauson 1972: 231b).

- **sansar** “sincap, çekelez” < (Karahanlı “*sarsal*” (DLT I, 483-3)).

Clauson “*sarsal*” kelimesinin hapax olduğunu söylemiştir; Türkçede samura benzeyen bu hayvan için kullanılan yaygın bir kelime bulunmamaktadır (Clauson 1972: 854b).

- **savuşqan** “saksığan” < *sagızgan* (Uygur (BT XXV); (Karahanlı “*sagızgan*” (DLT I, 439-6)).

Clauson “sağızğa:n” kelimesinin “-ğa:n” ile biten hayvan isimlerinden biri olduğunu söylemektedir. Kelime, çeşitli fonetik değişim ve metatezlerle diğer Türk dillerinde de yaşamaktadır: Azerbaycan Türkçesi “sağzağan”; Osmanlı Türkçesi “saksığan” (Clauson 1972: 818a).

- **sığırçık** “sığırçık” < *sığırçuk/sığırçuk/sığırçuk* (Karahanlı (KB. 4198)).

Clauson “sığırçuk” kelimesinin “sığır” kelimesinin küçültme eki almış hali olduğunu düşüncesinin aldatıcı olduğunu, orijinal anlamının belirsiz olduğunu ve belki alıntı bir kelime olabileceğini belirtmektedir. Kelime modern dillerde; Özbek Türkçesinde “çuğurçık”; Kumuk Türkçesinde “sıyirtğış”; Azerbaycan Türkçesinde “sığırçın”; Osmanlı Türkçesinde “sığırçık” kuzeydoğu dillerinden sadece Teleüt Türkçesinde “sığırçık” diğer kuzey doğu dillerinde de “sığirtki/sığirtkık” şekillerinde görülmektedir (Clauson 1972: 816a).

- **tavuç** “tavuk” < *takıgu* ((Uygur (AY. 490/16) “*taguk*” (OKD); Karahanlı “*takaqu/takuk*” (DLT 68/54, 409/319)).

Clauson çok eski zamanlardan beri kullanılan “takı:ğu:” kelimesinin Moğolca “takiya” kelimesinden ödünçleme olduğunu söylemektedir (Clauson 1972: 468b).

- **tavşan** “tavşan” < *tabışkan/tavişgan* (Runik (T. 8); Uygur “*tavişgan/tavşan/tavişgan/tavişgan/tabişgan*” (AY. 30/7); Karahanlı “*tavişgan*” (DLT I/513-12)).

Clauson “tavişğa:n” kelimesinde hayvan isimlerinin sonunda bulunan “-ğa:n” ekinin bulunduğunu söylemektedir. Çok eski bir kelime olan “tavişğa:n” kelimesi, 8.yy’da Hitayların “taoli” kelimesinden ödünçlenmiştir. Bu kelime aynı zamanda Moğolcaya da “taolai” şeklinde geçmiştir. Kelime muhtemelen l/r Türkçesinin bir formu “*tavılğa:n” kelimesini temsil etmektedir. Kelime güneydoğu Türkçesinde “tawşkan”, güneybatı dillerinden Azerbaycan Türkçesinde “dovşan” şekillerinde görülmektedir. Osmanlı ve Türkmen Türkçelerinde kelimenin hem söz başı “t-” hem de “d-” li formları görülmektedir (Clauson 1972: 447a).

- **torğay** “serçe” < (Karahanlı “*torıgā*” (DLT 521/420)).

Clauson “torı:ğa:” kelimesinin anlamının “tarla kuşu” olduğunu ve “-ğa:” eki ile sonlanan hayvan adlarından biri olduğunu belirtmiştir. Kelime Moğolca, Farsça ya da diğer dillerden ödünçlemedir ve her zaman kelime anlamı “tarla kuşu” değildir. Clauson, bu kelimenin hapax olduğunu ve kelimenin genellikle “torğay” şeklinde görüldüğünü ifade etmiştir. Kelime Azerbaycan Türkçesinde “torığay”; Osmanlı Türkçesinde “turğay”; Türkmen Türkçesinde “torğay” şekillerinde görülmektedir (Clauson 1972: 541b).

- **ulaq** “oğlak” < oğlaq (Uygur (EUTSöz) ; Karahanlı “*oglak*” (DLT I, 65-22)).

Clauson, “oğla:k” kelimesinin “oğul” kelimesinin küçültme hali olduğunu söylemektedir. “çepiş” kelimesinin aksine herhangi bir yaş aralığını belirtmeksizin kullanılmaktadır (Clauson 1972: 84b).

4. Sonuç

Konar-göçer hayatın egemen olduğu toplumların söz varlığında hayvan adları geniş bir yer tutar. Kırım Tatar Türkçesinin söz varlığını oluşturan sözlüklerinde, metinlerinde, atasözlerinde, deyimlerinde, şarkılarında vb. kültürünü oluşturan etmenlerde de hayvan adlarına sık sık rastlanmaktadır.

Kırım Tatar Türkçesi metinlerinde yer alan hayvan adlarının incelendiği bu çalışmada, Kırım Tatar Türkçesindeki hayvan adlarının bir kısmı hiçbir fonolojik değişim olmadan günümüze kadar taşınmıştır. Bir kısım hayvan adları ise çeşitli fonolojik değişimler ışığında günümüze ulaşmıştır. Bu veriler, Kırım Tatar Türkçesinin, Türk dilinin eski dönemlerinden önemli izlerini muhafaza eden bir Türk lehçesi olduğunu göstermektedir.

Kırım Tatar Türkçesi söz varlığında, komşu kültürlerden aldığı hayvan adları, modern lehçelerle ortaklaşan hayvan adları ve kendi bünyesinde türettiği hayvan adlarına ilave olarak Eski Türkçede yer alan hayvan adlarının bir kısmını da –ses değişimleri yaşanmış olsa da– günümüze taşımıştır. Bu, Kırım Tatar Türkçesinin eski ve köklü olan Türk dilinin önemli bir lehçesi olduğunu, bünyesinde eskicil unsurları barındırdığını göstermektedir.

Söz konusu çalışmada yer alan hayvan adlarının bir kısmı (*ayğır, balıq, biy, bit, bota, çibin, deve quşu, eçki, ingen, it, keklik, kirpi, köpek, qaplan, qarakuş, qarğa, qaz, qılquyruq, qımırşqa, qısqaç, qulun, qunduz, quzğun, leylek, mışıq, ögüz, sansar, tavuq, tay, tazı, ulaq, yengeç*) Eski Türkçeden günümüze getirilmişken, hayvan adlarının çoğu da (*arslan, at, ayuv, baqa, balıqçıl, biye, bora, borsuq, buğa, buzav, bürçe, cılan, çegertki, deve, eşek, gögercin, köbelek, qarılgaç, qarınca, qatır, qırğiy, qoçqar, qonuz, qoy, qozu, qurt, qulun, qunduz, quş, lâçin, ördek, örümcek, savusqan, sığın, sığır, sığırcaq, tavşan, tilki, turna, torğay*) fonolojik değişimlerle birlikte modern Türk lehçeleriyle ortaklaşa kullanılmaktadır.

Clauson (1972)’un da açıklamalarından yola çıkılarak Eski Türkçe ve Kırım Tatar Türkçesinde yer alan hayvan adları üzerine yapılan bu çalışma, Kırım Tatar Türkçesinde hayvan adlarının oldukça yoğun kullanıldığını göstermiştir. Ayrıca, yapılan inceleme sonucunda, bütün tarihsel ve modern Türk yazı dillerinde olduğu gibi Kırım Tatar Türkçesinde de hayvanların dişi-erkek olmasına ya da yaşlarına göre farklı adlar kullanılması, bir hayvan için birden fazla ad bulunması, Kırım Tatar Türkçesinin Türk dilinin yapısal ve anlamsal özelliklerini devam ettirmiş olması bakımından oldukça kıymetlidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kısaltmalar ve Kaynaklar/Abbreviations and References

- Ağca, Ferruh. *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı (Metin-Aktarma-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım)*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Dil Araştırmaları Dizisi No: 16, Ankara, 2019.
- AY → Kaya, Ceval. *Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- Ayazlı, Özlem. *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap (Karşılaştırmalı Metin Yayını)*. Türk Dil Kurumu: 1051, Ankara, 2012.
- Bakırcı, Nedim. *Kırım Tatar Masalları*. Kömen yayınları, Konya, 2010.
- BT I → Hazai, G., Zieme, P. Fragmente der Uigurischen Version des“Jin’gangjing mit den Gāthās des Meister Fu. Nebst einem Anhang von T. Inokucki, Berlin: (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie. Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients. 3, Berliner Turfantexte; I), 1971.
- BT III → Tezcan, Semih. *Das Uigurische İnsadi-Sūtra*. Berlin: (Deutsche Akademie der DDR. Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie. Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients. 6, Berliner Turfantexte; 3), 1974.
- BT V → Zieme, Peter. *Manichaisch-Türkische texte*. Berlin: Akademie-Verlag, (Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients. BerlinerTurfantexte; V), 1975.
- BT IX → Tekin, Şinasi. *Maitrisimit nom bitig, die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhasika-Schule, I. Teil: Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen; II. Teil: Analytischer und rückläufiger Index*. Berlin: Akademie Verlag (Berliner Turfantexte; IX), 1980/2.
- BT XXV → Vilkins, Jens. *Das Buch von der Sündentilgung Teil 2, Edition des alttürkisch-buddhistischen Kşanti Kılğuluk Nom Bitig*, Berlin: Akademie-Verlag, (Berliner Turfantexte; XXV), 2007.
- Can, Feray. *VIII- XIII. Yüzyıllar Arası Türkçe Eserlerde Hayvan Adları*. (danışman: Doç. Dr. Abdullah Kök), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Clauson, Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth- Century Turkish*. Oxford, 1972.
- Çetin, Engin. *Altun Yaruk Yedinci Kitap (Berlin Bilimler Akademisindeki Metin Parçaları Karşılaştırmalı Metin, Çeviri, Açıklamalar, Dizin)*. Karahan Kitabevi, Adana, 2012.
- DLT → Atalay, Besim. *Divanü Lyğat-it-Türk Tercümesi (I-IV)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1985.
- Doğan, Levent. *Türk Kültüründe Hayvanlar ve Hayvan İsimleri*. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Güz/2 2002 S.12/2, s.615-659, 2002.
- Efe, Kürşat. *Tarihî Türk Lehçelerinde Hayvan İsimleri*. (danışman: Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Efe, Kürşat. *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Bitki ve Hayvan İsimleri*. (danışman: Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun),

- Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Ergene, Oğuz. *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Hayvan Adlandırmalarına İlişkin Belirleyiciler*. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/12 Fall 2014.
- ETG → Gabain, A. Von. *Eski Türkçenin Grameri*. (çev. M. Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- ETŞ → Arat, Reşit Rahmeti. *Eski Türk Şiiri*. (3.baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- EUTSöz → Caferoğlu, Ahmet. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1968.
- IB → Tekin, Talat. *İrk Bitig*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.
- Kakuk, Zsuzsa. *Kırım Tatar Şarkıları*. TDK yay:564, Ankara, 1993.
- KB → Arat, Reşit Rahmeti. *Kutadgu Bilig*. (2. baskı), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008.
- K.C. → Orkun, Hüseyin Namık. *Eski Türk Yazıtları*, Kemçik, Cırgak Yazıtı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- Koçoğlu, Vildan. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish (EDPT)'in Söz Dizini*. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, C. VI, S.1, s. 111-149, İzmir, 2006.
- KT → Tekin, Talat. *Orhon Yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.
- Muzafarov, Refik- Muzafarov, Nüzhet. *Kırım-Tatar Türkçesi- Türkiye Türkçesi- Rusça Sözlük*. (çev. Nariman Seyityahya (Seytyagyayev), TDK yayınları, Ankara, 2018.
- Ta. → Aydın, Erhan. *Uygur Kağanlığı Yazıtları*, Taryat Yazıtı, Kömen Yayınları, Konya, 2011.
- TİEM → Kök, Abdullah. *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.
- Tokyürek, Hacer. *Eski Uygurcada Hayvan Adları ve Bunların Kullanım Alanları*. TÜBAR, XXXIII, 221-281, 2013.
- Toy. → Orkun, Hüseyin Namık. *Eski Türk Yazıtları*, Toyok Vadisi Yazıtı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- SadDharm → Barutçu, Sema. *Uygurca Sadāprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva Hikâyesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1987.

